

De geschiedenis van de synagoge van Goeree-Overflakkee in Middelharnis

Inleiding

Een zwart marmeren gevelsteen aan de gevel van de textielwinkel Zeeman herinnert de niets vermoedende bezoeker van winkelcentrum D'n Diek aan de Joodse gemeenschap die op Goeree-Overflakkee heeft gewoond. Eens was deze winkel de plaats waar niet zaterdags mensen onderbroeken en theedoeken kochten, maar de plaats waar zaterdags de sabbat werd gevierd en Joodse liederen klonken.

De kerkraden zijn verwijderd en het pand op het Zandpad te Middelharnis lijkt niet anders dan de rest van de winkeldijk, maar je hoeft niet lang te kijken om de vorm van de oude synagoge waar te kunnen nemen.

Helaas zijn er plannen deze synagoge en naast gelegen woning af te breken en te vervangen door een nieuw te bouwen winkel met daarboven appartementen.

Dit was de aanleiding om de geschiedenis van de synagoge eens uitgebreid op papier te zetten en de bewoners van Goeree-Overflakkee in kennis te stellen van het feit dat wij als Stichting tot Bescherming van het Dorpsgezicht ons in willen zetten om dit pand te behouden.

Wat er vooraf ging

In de tweede helft van de achttiende eeuw vestigden zich Joden in verscheidende dorpen op Goeree en Overflakkee. Rond 1800 vormde zich een Joodse gemeente in Middelharnis en Sommelsdijk, die aanvankelijk haar godsdienstoefeningen hield in een huissynagoge te Sommelsdijk. Om precies te zijn in het huis van slager Jacob Abrahamse Bouwman aan de Sommelsdijkse Voorstraat. Deze godsdienstige bijeenkomsten werden gehouden tot 1813. Daarna huurde men een woning op de Vissersdijk te Middelharnis en werd deze als synagoge ingericht. In 1821 werd een pandje aangekocht aan de Westelijke Achterweg te Middelharnis door Abraham Philip Bouwman.

Bouw synagoge

Men wilde een nieuwe synagoge en uiteindelijk werden financiële middelen gevonden. In de 'Beschrijving van het Eiland Goedereede en Overflakkee' door B. Boers lezen we o.a. op pag. 289 vv: Op 2 april 1840, zijnde "den 28sten adar 2de 5600 werd door E.D. Hartogs, manhig penningmeester van het joodse kerkbestuur, de eerste steen gelegd van de nieuwe synagoge op de dijk tussen Sommelsdijk en Middelharnis". (Tekst in hardsteen aan de voorgevel van de synagoge)

Voor de bouw en inrichting van deze synagoge (sjoel) sloot men een geldlening af van f2.000,-. De bouw was in 1842 voltooid. "Het is een net gebouw, 11 ned. ell. lang en 5,5 ned. ell. breed. Het inwendige is eenvoudig en doelmatig ingericht. Aan de oostzijde verheft zich de ark, waarin de heilige boeken van Mozes worden bewaard" aldus B. Boers.

De inwijding had plaats op 28 april van dat jaar door E.J. Löwestein, opperrabbijn te Rotterdam.

Joodse school

In de synagoge was een kleine afzondering gemaakt, waarin onderwijs werd gegeven; doch dit voldeed niet. Er zou eigenlijk een apart schoolgebouwtje moeten komen.

Toen de bekende minister Thorbecke op bezoek was bij Mr. S.H. Anemaet, burgemeester van Nieuwe-Tonge en lid van de Tweede Kamer, zag de joodse gemeenschap haar kans schoon om de minister van Binnenlandse Zaken kennis te laten nemen van de ongelukkige toestand (18 augustus 1852). De minister zond daarna Ingenieur Tijnje uit Brielle om een onderzoek in te stellen. Laatstgenoemde maakte een bestek met tekening van een school en begrootte de kosten op € 3.500,-. De joodse gemeente verzocht de Koning en Gedeputeerde Staten een subsidie te verstrekken, waarna € 75,- respectievelijk € 1.000,- in het vooruitzicht werden gesteld.

Nu moest men alleen nog een geschikte locatie hebben. Door bemiddeling van C.C. Goekoop, burgemeester van Goedereede, wist de joodse gemeente een huis en erf naast de synagoge te verwerven voor een bedrag van € 1.550,-. Hierna konden de plannen tot stichting van een school, woning, consistoriekamer en verbetering van de synagoge worden uitgewerkt, waaruit bleek dat er € 5.000,- nodig was. Toen wendden de kerkbestuurders zich per circulaire tot de inwoners van Goeree-Overflakkee, en ook naar sommigen daarbuiten, om hulp. Op het eiland werd € 402,05 ingezameld, terwijl er nog eens € 134,- van buiten het eiland binnenkwam. In 1857 wendde men zich nogmaals tot de provincie, met een begeleidend rapport van de burgemeester D. van Weel, om de subsidie te verhogen, waarna € 500,- extra werd toegezegd. Daarenboven ontving de joodse gemeente nog een bijdrage van € 200,- van de Koning. Bovendien werd nog een geldlening aangegaan van € 2.500,-, waarna het benodigde kapitaal bijeen was en de bouw kon beginnen. De eerste steen hiervan is op den 25-sten Tamoos van 5617, dat is 17 juli 1857, gelegd door Cato Haagens.

Het werk was op 8 juni 1857 aanbesteed aan timmerman G. Spee voor € 2.841,09. Toen in 1858 rekening en verantwoording van de bouw en herinrichting werd opgemaakt, bleek, dat de inkomsten de uitgaven hadden overtroffen met € 94,58. De lening was reeds in 1876 geheel afgelost, waarna de joodse gemeente een bedankbrief schreef aan L.A. van Weel, broer van de inmiddels overleden burgemeester D. van Weel, voor de inspanningen van laatstgenoemde voor de belangen van de joden en hun kerk. Het joodse kerk- en schoolbestuur richtte zich in 1857 per brief tot de gemeente met het verzoek om jaarlijks een bedrag van € 75,- beschikbaar te stellen voor het onderhoud van een onderwijzer, daar "hunne eigene fondsen zeer beperkt en bekrompen zijn, en het meerendeel hunner leden in armoedige omstandigheden verkeert, zoodat deze weinig of niets bij kunnen dragen voor eenen onderwijzer in genoemde school".

Inrichting

In 1871 vond nog een herstelling aan de synagoge plaats. Het werk werd gegund aan T. Mosselman voor een somma van € 1.109,16. De provincie stelde € 700,- en het Rijk € 300,- beschikbaar. Ook in 1882 is het gebouw wederom gerestaureerd.

De synagoge bood plaats aan zo'n honderd en vijftig mensen. Onder de kroonlijst was in hebreeuwse letters het volgende opschrift te lezen: "Maar de Heer is in zijnen heiligen tempel; Zwijs voor zijn aangezicht, gij gansche aarde!" (Hab. 11:2). Boven de ingang stond het tiende vers van Psalm 48: "O, God, wij gedenken aan uwe weldadigheid in 't midden uws tempels".

In de synagoge stond aan de oostzijde, waar de ark zich verhief waarin de heilige rollen van Mozes zich bevonden, bij het openen van de deuren: "Hoor, Israë! De Eeuwige, onze God, is een eenig, eeuwig wezen; Geloofd zij de naam zijner heerlijke regeering immer en eeuwig". Boven de deuren stond: "Weet, voor wien ge staat! Ik stel den Eeuwige geduriglijk voor mij".

Organisatorisch

De Joodse gemeente werd geleid door een kerkenraad, waarvan ook de penningmeester voor het Heilige Land deel uitmaakte, en door een kerkbestuur. Er waren twee genootschappen, een voor de studie van de Tora en verscheidene publieke aangelegenheden, een ander voor het onderhoud van het synagogegebouw en de rituele voorwerpen.

Er was geen rabbi aan de synagoge verbonden, zodat pasgeboren jongetjes niet besneden mochten worden.

Deportatie Joden

In april 1892 werd het vijftigjarig bestaan van de synagoge feestelijk herdacht. Het honderdjarig bestaan in april 1942 zal wel niet gevierd zijn, want er viel niets te vieren. In mei of juni van dat jaar werd de synagoge nota bene door een viertal NSB-ers beplakt met papiertjes met het opschrift: "Hier heerscht de Engelsche ziekte", waaronder weer anderen schreven: "Maar wel een gezonde ziekte". Ook werden er leuzen op de synagoge en de muur rond de joodse

begraafplaats gekalkt. Het was voor de joden een niet te beschrijven tijd. Op 2 mei 1942 werd het dragen van de jodenster verplicht en vanaf augustus 1942 werden de eerste Flakkeese Joden weggevoerd naar de vernietigingskampen. De grootste deportatie vond begin november van datzelfde jaar plaats. Met uitzondering van een handvol onderduikers werden alle Joodse inwoners weggevoerd en vermoord.

Synagoge-discotheek?

De Duitsers hebben de synagoge ontruimd en als kolenhok gebruikt. Wat er nog gered kon worden van de joodse eredienst is naar de joodse gemeente te Rotterdam gegaan. Ook is er nog het een en ander door onbevoegden meegenomen (stelen noemt men dat). Na de bevrijding bleek dat slechts een enkeling van de Flakkeese joden de nazi-terreur had overleefd. De synagoge en school werden verkocht.

De naast de synagoge gelegen school is inmiddels afgebroken. Thans is op deze locatie een antiekwinkel en dierenwinkel te vinden. De eerste steen van deze school is de laatste herinnering aan dit schoolgebouwtje en als museumstuk te zien in het Streekmuseum Goeree-Overflakkee. Deze steen werd van de sloop "gered" door Poortvliet die naast de synagoge woonde temidden van zijn speelgoedinventaris. Eind jaren tachtig werd deze steen geruild voor een biljarttafel met Cornelis Verbiest teneinde de steen in het streekmuseum te exposeren tezamen met andere zaken van de verdwenen Joodse gemeenschap.

De synagoge kreeg wel een heel andere bestemming, hij werd namelijk in gebruik genomen als café. Het café heette Centraal en de eigenaar was de familie Koole. Aan de linkerkant was 's zomers een open loket voor de ijsverkoop; de IJstaria.

Na het café werd er zelfs een discotheek in onder gebracht! De joodse gezangen hadden plaats gemaakt voor harde discomuziek van Kajo.

De functie van het pand was drastisch veranderd en het pand werd uitgebreid.

Thans is de rust in de voormalige synagoge, na de vestiging van textielhandel Zeeman, weer een beetje teruggekeerd.

Herinnering aan de Joden

Op 27 april 1995 werd door rabbijn Awraham Soetendorp een zwart marmeren plaquette op de gevel van de voormalige synagoge onthuld, welke het winkelend publiek herinnert aan de Joodse gemeenschap die tot de oorlogsjaren in Middelharnis heeft geleefd.

Het ontwerp van deze plaquette is van Hans Dolieslager. De tekst van de eerste steen is terug te vinden op deze herdenkingsplaquette.

De Synagoge was voor de Joden een plaats waar zij o.a. heen konden gaan voor troost in tijden van verdriet. Niemand zal ooit nog te weten komen hoeveel er gebeden is gedurende de oorlogsjaren. Als de muren van dit ruim anderhalve eeuw oude gebouw eens konden spreken...

De trap die zich voor de synagoge bevindt heet de "Sjoeltrap". Een synagoge wordt ook wel een Sjoel genoemd. Sjoel is een jiddisch woord dat is afgeleid van het Duitse Schule (School).

In het streekmuseum te Sommelsdijk bevinden zich in de vaste collectie nog verscheidene voorwerpen die herinneren aan de Joodse gemeenschap.

Aantal Joden in Middelharnis en omgeving:

1809	56
1840	102

1869	152
1899	101
1930	70
1941	69
1947	4
1960	0

Anekdote

In het Nieuw Israëli's Weekblad van 16 november 1866 lezen we een ingezonden stuk van "eenige leden" van de Joodse gemeenschap uit Middelharnis, dat het bestuur van de vereniging van de Tikoen Olam we-Gemiloet Chasadiem het jaarlijkse feest uit de hand heeft laten lopen. Tikoen Olam we-Gemiloet Chasadiem betekent: Verbetering van de wereld en het doen van goede werken.

Dit was een vereniging die zich bezig hield met liefdadigheid en goede werken, zoals het verzorgen van begrafenissen en elk jaar op "den Vreugdedag der Wet" heeft een feest plaats ter herinnering aan de oprigting dezer pieuse vereeniging". Elk jaar werd het in "betamelijke orde en gepaste vreugde gevierd, maar dit jaar onttaarde het in een dronkemanspartijtje, en hoe het geraas en geschreeuw ieders aandacht opwekte, die op voormelden dag het lokaal der vereeniging, juist aan onze synagoge grenzende, passeerde, laten wij iederen weldenkende beslissen. Als bestuurders eener zoodanige vereeniging, wier pligt het ook is de leiding van dien dag op zich te nemen, zich in zoo verre te buiten te gaan, dat zij dergelijke wanordelijkheden niet alleen toelaten, maar er zelfs in deel nemen, en daardoor de kas der vereeniging met uitgaven bezwaren, die ontegenzeggelijk tot veel gepaster en nuttiger doeleinden konden aangewend worden, dan vragen wij u, Mijnheer de Redacteur ! in hoeverre dit kan strekken tot in standhouding eener vereeniging, die, met een fiks bestuur aan het hoofd, zeer goede resultaten op godsdienstig terrein voor onze gemeente had kunnen tot stand brengen".

Slot

De Joodse gemeenschap is niet meer. Het Parochet (voorhangsel) uit de synagoge is bewaard gebleven en gerestaureerd. Het is in gebruik bij de synagoge van Leiden. Het enige op Goeree-Overflakkee wat nog rest zijn de drie Joodse begraafplaatsen te Goedereede, Dirksland en Middelharnis.

Bron: Stichting tot bescherming van het dorpsgezicht
Bertrand van den Boogert

Citaten/bronnen zijn niet met noten aangegeven.
Schriftelijke bronnen van de hand van:

Jan Both
B. Boers
D. Hoogzand.
Nieuw Israëli's Weekblad
J. Verbiest
C. Hameeteman